

Gunilla Bergström

Ett könsperspektiv på resor i arbetet

Resor i arbetet, särskilt om de innebär övernattnig på annan ort, är ett arbetsvillkor som har betydelse för vardagslivets organisering. Den här typen av resande medför en frånvaro från hemmet utöver normal arbetstid, vilket reducerar tillgänglig tid för aktiviteter knutna till hemmiljön.

Artikeln belyser kvinnors och mäns olika erfarenheter av vad denna frånvaro innebär, både när det gäller praktiska aspekter såsom hushållsarbete och mer känslomässiga upplevelser.

Hur människor lyckas förena arbetets krav med förpliktelser och behov utanför arbetet har under senare år rönt allt större intresse inom såväl forskning som offentlig debatt. Mot bakgrund av rapporter om ökande symptom på stress och utbrändhet, framförallt bland yrkesarbetande föräldrar (se t ex Allvin m fl 2006) har mycket forskning ägnats åt kopplingen mellan välbefinnande och skärningspunkten mellan arbete och familj (Houston 2005; Hildebrandt & Littig 2006; Van der Lippe m fl 2006). I en rad studier försöker man identifiera olika faktorer – både arbetsrelaterade och privata – som har betydelse för människors möjligheter att organisera vardagen på ett tillfredsställande sätt (t ex Kinnunen & Mauno 1998; Hill et al 2004; van Daalen 2005).

Resor i arbetet, och särskilt resor som innebär övernattnig på annan ort, är ett arbetsvillkor som hittills inte uppmärksamats i någon större utsträckning, men vars konsekvenser kan antas ha stor betydelse för vardagslivets organisering. Övernattningsresor innebär att resenären är frånvarande från hemmet utöver den normala arbetstiden,

vilket reducerar tillgänglig tid för aktiviteter knutna till hemmet och för samvaro med människor knutna till hemmiljön. Samtidigt kan frånvaron från hemmet innebära ett tillfälle då resenären får utrymme för aktiviteter som inte är bundna till hemmet som plats. Övernattningsresor kan därmed betraktas som

Gunilla Bergström är doktorand vid sociologiska institutionen i Göteborg. Hennes avhandlingsarbete sker inom ramen för projektet "Resande i arbetet" (http://www.sociology.gu.se/forskning/aktuell_forskning/#resande).
Gunilla.Bergstrom@sociology.gu.se

ett arbetsvillkor med potential att såväl begränsa som underlätta möjligheterna att kombinera arbete och övrigt liv.

En central aspekt när man studerar vardagsliv är kön. Trots rådande jämställdhetsideologi och trots att andelen kvinnor som förvärvsarbetar i stort sett är lika hög som andelen män är det fortfarande kvinnor som tar det större ansvaret för hem och barn (t ex Björnberg & Kollind 2003; SCB 2003; SOU 1997; Magnusson 2006). Det här betyder att kvinnor och män generellt omfattas av olika förväntningar och praktiker när det gäller vardagslivets innehåll. Att göra resor i tjänsten som innebär övernattningsresor på annan ort kan därför tänkas generera olika upplevelser och konsekvenser beroende på om resenären är kvinna eller man. I den här artikeln är det just könsspecifika erfarenheter som står i fokus. Målsättningen är att belysa kvinnors och mäns, mödrars och faders olika erfarenheter av övernattningsresor i arbetet, både i form av känslomässiga upplevelser och mer konkreta konsekvenser för vardagslivets organisering.

Kvinnors och mäns resande i arbetet

Att kön är en särskilt relevant faktor när man studerar resor i arbetet visas tydligt i befintlig forskning. Resande i allmänhet och i synnerhet resor i arbetet är ett könsmärkt fenomen – både i Sverige och i andra länder (Presser & Hermsen 1996; Roehling & Bultman 2002; Gustafson 2005). En kartläggning av svenskarnas resor i arbetet visar till exempel att 75 procent av alla tjänsteresor görs av män och att männens resor i allmänhet också är längre än kvinnornas (Gustafson 2005, s 35-37). Att det förhåller sig på det här sättet väcker en rad frågor om orsakerna till den skeva könsfördelningen och om resandets betydelse för kvinnors och mäns erfarenheter i arbetsliv såväl som i övrigt liv. Inom forskningen framhålls ofta förklaringar med koppling till traditionella könsroller. Man menar att kvinnors alltjämt större ansvarsbörda för hem och barn kan innebära en begränsning i både möjligheten och viljan att resa i arbetet. Presser & Hermsen (1996) belyser exempelvis hur arbetsgivares föreställningar om kvinnor som "hemorienterade" begränsar möjligheterna att få anställningar som innefattar ett flitigt resande. Kvinnor uppfattas helt enkelt som överlag ovilliga att resa och därmed mindre lämpliga än män för arbetsuppgifter som medför resor. I andra undersökningar hänvisar man till att kvinnor själva väljer bort resandet. Att kvinnor numera förvärvsarbetar i stort sett lika mycket som män och alltjämt tar merparten av ansvaret för hem och barn beskrivs ibland som "den dubbla bördan" eller "det andra skiftet" (Hochschild 1989; Roman 2004). Det här är omständigheter som rent praktiskt gör det svårare för kvinnor än män att resa bort i tjänsten, särskilt över natt (t ex Markham m fl 1986; Presser & Hermsen 1996; Oddou m fl 2000). Övernattningsresorna kan bli något av "en tredje börda" om partnern inte axlar det ökade ansvaret under kvinnans frånvaro och man tänker sig att kvinnor där-

för undviker att göra den här typen av resor.

Föreställningar om och praktiska erfarenheter av traditionella könsroller antas alltså ha betydelse för att kvinnor *inte* reser. En annan central fråga är hur kvinnor som faktiskt reser upplever resandet och om de här upplevelserna skiljer sig från männens. Allmänt pekar forskningen åt lite olika håll när det gäller upplevelser och konsekvenser av resor i arbetet. Ibland framhålls positiva konsekvenser, i andra fall är det de negativa sidorna som betonas. Resandets betydelse för hälsa och stress är kanske den fråga som rönt störst uppmärksamhet bland forskarna och utgångspunkten är vanligtvis att resandet på olika sätt genererar stress. Man försöker helt enkelt identifiera olika stressfaktorer kopplade till resandet och de resenäer man valt att titta på är främst affärsresenäer som gör relativt långväga och långvariga resor (t ex Fisher & Stoneman 1998; Striker m fl 1999; De Frank m fl 2000; Espino 2002; Ivancevic m fl 2003). I de här studierna återkommer en rad olika stressgenererande faktorer såsom känslor av isolering och ensamhet i en främmande miljö, oro för olycksrisker i trafiken eller oväntade händelser under resan och många gånger en ökad arbetsbelastning såväl inför som under och efter resan. En del undersökningar belyser också yrkesgrupper som gör lite kortare och kortvarigare resor, exempelvis resande säljare, som också är den yrkesgrupp jag valt ut. Resultaten här sammanfaller i stort med övrig forskning, vilket betyder att även kortare resor leder till oro för olyckor i trafiken, känslor av ensamhet och social isolering (Bell 1980; Borg & Kristensen 1999; Harris 2003). Det skall dock påpekas att den primära källan till stress i de resande säljarnas arbetsvardag i regel är kravet att nå ett visst försäljningsresultat – ett arbetsvillkor som handlar om säljarbetets karaktär och alltså inte har med resandet i sig att göra (se även Bergström 2006).

En annan ingång till resandets betydelse har Westman och Etzioni (2002; se även Etzioni m fl 1998). Tanken här är att resan kan vara avkopplande och faktiskt motverka stress och utbrändhet. Det uttryck man använder sig av är ”respit”, som avser att spegla den känsla av frikoppling från vardagens alla bekymmer som det geografiska avståndet från den normala tillvaron ger.

Huruvida det finns könsrelaterade skillnader i upplevelsen av respit framgår inte av de här studierna, men eftersom kvinnor och män antas ha olika förutsättningar och olika upplevelser i relation till vardagslivet i allmänhet, och i relation till ansvar för hem och familj i synnerhet, kan man anta att den här typen av skillnader också har betydelse för upplevelsen av respit. I den mån man lyfter fram könsperspektivet inom stressforskningen handlar det just om möjligheten att kombinera resande med familj. Det finns exempelvis studier som visar att kvinnor i högre grad än män upplever att resandet ökar friktionen mellan arbete och familj (Roehling & Bultman 2002; Lassen & Jensen 2004). En annan studie visar att resandet generellt är en stressfaktor i arbetet, men att förekomsten av barn har avsevärt större betydelse för upplevelsen av konflikt för kvinnor än

för män (Hill m fl 2004). Liknande resultat redovisar Gustafson (2006) i sina analyser av vilken betydelse familjeförhållanden har för människors resfrekvens. Här visar det sig att sambanden mellan familjeförhållanden och resaktivitet generellt är svaga utom i ett specifikt fall: att småbarnsmödrar minskar sitt resande (s 525). Det finns alltså all anledning att fundera över huruvida föräldraskap har olika betydelse för kvinnors och mäns vilja och möjligheter att resa och för deras upplevelser av resandet.

Föräldraskap är också den aspekt av vardagslivet där traditionella könsroller förmodligen har sitt starkaste fäste. Det är till exempel inte så länge sedan som kvinnor och män uppfattades ha av naturen givna egenskaper som lämpade sig för olika uppgifter. Mannens uppgift var att arbeta och barnen var kvinnans ansvar. Att bryta det här mönstret ansågs i det närmaste som ett brott mot naturens ordning (Kugelberg 1999; Magnusson 2006). Idag har ramarna vidgats för både kvinnor och män. För dagens mödrar har den utvidgade rollen till stor del inneburit att de förväntas både ta hand om barnen och klara av ett arbete. Förändringen i synen på mannens uppgift har inte skett lika snabbt. Fäders dubbla roller är inte lika självklara, utan omsorg om och ansvar för barnen ses mer som något extra, något önskvärt och den man som tar sig an föräldrarollen fullt ut uppfattas gärna som något av en föregångare (Kugelberg 1999, s 266). Att hänvisa till naturliga egenskaper för att förklara varför kvinnor tar ut mer föräldradeltid, arbetar deltid i större utsträckning än män etcetera är varken särskilt vanligt eller accepterat idag. Samtidigt hänvisar dagens människor ofta till någon form av "naturlighet" när de beskriver varför deras eget föräldraskap tenderar att följa traditionella mönster (se t ex Magnusson 2006, kap 7). Det här innebär att det för många mödrar känns självklart och just naturligt att ha det övergripande ansvaret för barnen. Mödrars fysiska närvaro i hemmet är också betydligt mer självklar ochoreflekterad än fädernas. Att ständigt finnas till hands för barnen genomsyrar än idag mångas föreställning om "den goda modern" och i Magnussons studie var skuldkänslor ett vanligt tema i kvinnornas berättelser om barn och förvärvsarbete (se även Bäck-Wiklund & Bergsten 1997).

En del undersökningar av resande yrkesgrupper visar också att skuldkänslor gentemot partner och barn är vanliga – både bland kvinnor och män (Vormbrock 1993; Espino m fl 2002), men det finns även exempel på par som vant sig och kommit att uppskatta de återkommande separationerna. Den hemmavarande partnern upplever självständighet och frihet genom partnerns frånvaro och menar att relationens kvalitet stärks genom att man inte går och nöter på varandra (Morrice m fl 1985; Rigg & Cosgrove 1994). Här är det emellertid viktigt att påpeka att eftersom det främst är män som reser är det också i första hand männens upplevelser av resandet som speglas i forskningen. I en hel del studier finns visserligen resenärer av båda könen representerade, men något uttalat jäm-

förande perspektiv har man inte i de här sammanhangen.

En ur ett könsperspektiv särskilt intressant aspekt, som vanligtvis inte tas upp i befintlig forskning, är känslan av oro och ensamhet i främmande miljöer under resan. Att man förbisett den här frågan beror möjligen på att det främst är män som reser och att det främst är kvinnor som förknippas med de här upplevelserna (Heber 2007). Kunskapen om den här typen av rädsla har utvecklats inom brottsforskningen och man har visat att kvinnor i större utsträckning än män är rädda att utsättas för fysiskt våld, framförallt i okända offentliga miljöer och särskilt under dygnets mörka timmar (Koskela 1998; Sandstig 2003).

Denna rädsla kan bland annat utmynna i att kvinnor på olika sätt begränsar sina handlingar och sitt livsrum för att undvika vad de själva upplever som risk-situationer. Rent statistiskt skulle man kunna säga att den här rädslan är omotiverad, eftersom kvinnor sällan utsätts för brott i de här sammanhangen. Snarare är det så att hemmet är den plats där risken är som störst att en kvinna skall utsättas för fysiskt våld. Den förklaring kvinnor vanligtvis ger till att de ändå känner sig utsatta i offentliga miljöer handlar om upplevelsen av fysisk sårbarhet i relation till män och risken att utsättas för sexuella övergrepp. Andra förklaringar, som lanserats från forskarnas håll, tar sin utgångspunkt i att könsspecifika sociala förväntningar på försiktighet, skötsamhet och att inte följa med främmande människor, präglar flickors uppfostran, men inte pojkars (Madriz 1997). Det ska också sägas att man på senare år alltmer börjat ifrågasätta bilden av män som orädda. Man menar att sociala förväntningar i första hand leder till att män inte tillåter sig att uttrycka den rädsla de faktiskt känner. Majoriteten av studierna på området visar ändå att en större andel kvinnor än män är rädda och rädslan verkar alltså vara ett större bekymmer för kvinnor än för män. Vilken betydelse detta har för kvinnors benägenhet att resa i arbetet, vilka upplevelser de har i termer av oro och rädsla och om kvinnor och män skiljer sig åt i det här avseendet, har hittills inte uppmärksammats.

En studie av resande säljare

Den här analysen är baserad på samma material som ligger till grund för en tidigare artikel (Bergström 2006), där det huvudsakliga syftet var att belysa resandets positiva respektive negativa potential för arbetstillfredsställelsen. Generellt gav respondenterna där en bild av resandet som en tillgång, men det fanns en del intressanta skillnader i upplevelserna av just övernattningsresor – skillnader som tycktes handla om kön. I den här artikeln kommer just detta tema att vidareutvecklas och fördjupas.

Det empiriska materialet består huvudsakligen av intervjuer med 15 resande säljare anställda på fem olika företag. Inledningsvis genomförde jag också två observationer där jag fick följa med säljarna under en hel respektive en halv arbets-

dag för att få en djupare inblick i deras konkreta arbetsvardag och på så sätt bättre kunna följa upp och tolka resonemangen i kommande intervjuer. Ett annat sätt att närma sig ett forskningsfält är att göra några sonderande informantintervjuer och lyckligtvis har jag ett flertal bekanta som antingen arbetar eller har arbetat som resande säljare och de här personerna ställde villigt upp och delade med sig av sina erfarenheter.

I sitt arbete utgår säljarna i studien helt och hållet från bilen. De är ständigt på väg och utspridda över hela landet. Därför genomfördes intervjuerna på en rad olika platser och under olika omständigheter. När det var möjligt bjöd jag in säljaren till min arbetsplats, men i de flesta fall var detta omöjligt och intervjuplatserna varierar från säljarnas hem till bilar, caféer och hotellfoajéer.

Intervjuerna var halvstrukturerade i den meningen att jag försökte leda in samtalet på vissa teman (se t ex Kvale 1997). Mer konkret innebar det att jag inledde varje intervju med en uppmaning till säljaren att beskriva en vanlig arbetsdag och jag försökte därefter fånga upp och uppmuntra var och en att vidareutveckla intressanta teman under samtalets gång. Rent praktiskt bandades 12 av intervjuerna och i de övriga tre fallen består materialet enbart av anteckningar. Intervjuerna transkriberades, fältanteckningar skrevs ut och mot bakgrund av studiens frågeställningar strukturerades och analyserades sedan den skrivna texten.

Respondenterna består av åtta kvinnor och sju män i åldrarna 24 till 60 år och fördelningen inom det här spannet är ganska jämn. Fyra av säljarna är 35 år eller yngre, sex av dem är mellan 36 och 45 år, tre är mellan 46 och 55 år och två av säljarna är äldre än 55 år. Det finns också en bred variation av livssituationer representerade. Av studiens åtta kvinnor lever sex tillsammans med en partner och bor stadigvarande i ett gemensamt hushåll med denne. Av dessa sex har fyra barn som är tio år eller yngre, medan de andra två inte har några barn alls. De två övriga kvinnorna kan beskrivas som ensamstående då de av olika skäl är den enda vuxna personen i hushållet under arbetsveckorna. Båda dessa kvinnor har barn i åldern 0-10 år. Männerna är en mer homogen grupp på så sätt att sex av sju lever tillsammans med en partner och har barn som bor i hushållet. Av dessa är det fyra som enbart har barn äldre än 10 år och det finns alltså bara två småbarnsfäder i studien jämfört med de sex småbarnsmödrarna. Slutligen finns bland männen en ensamboende person, som alltså varken har partner eller hemmavarande barn.

När det gäller hur länge man varit i respektive företag finns en slagsida mot lite längre anställningstider. Tre av säljarna har varit anställda kortare tid än tre år, fem av dem har en anställningstid på mellan tre och tio år, ytterligare fem har arbetat mellan 11 och 20 år. Slutligen finns det två personer som varit anställda i mer än 20 år.

Eftersom övernattningsresor är den typ av resor som i den här artikeln ställs

i relation till vardagslivets organisering ska jag också säga något om under vilka omständigheter och i vilken omfattning säljarna i studien övernattar i sitt arbete. För det första finns det lite olika skäl till att man övernattar. Konferenser är exempelvis ett regelbundet återkommande inslag i säljarnas arbete. Beroende på vilket företag man arbetar på har man konferenser var femte, sjätte eller åttonde vecka och det innebär vanligtvis en övernattning. Någon gång per år har man en mer omfattande konferens. Den här resan sträcker sig över lite längre tid än den "vanliga" konferensen och många gånger åker man iväg till något attraktivt resmål där arbete kombineras med såväl gemensamma sociala aktiviteter som fri tid. Det händer också att säljaren representerar företaget på en mäsas, deltar i samband med utbildningar eller studiebesök för kunder eller följer med som en sorts reseledare – till exempel när en kund vunnit en av företaget arrangerad säljtävling. Flest övernattningar genereras dock av det dagliga arbetet, det vill säga kundbesök.

Övernattningsfrekvensen varierar ganska kraftigt mellan säljarna i den här studien; ytterligheterna är de som inte övernattar alls i sitt vardagliga arbete och de som i snitt ligger ute upp till 12 nätter per månad.

Resmönster

I den här artikeln undersöker jag könsrelaterade upplevelser av övernattningsresor i arbetet och vilka konsekvenser de här upplevelserna får för hur man organiserar sitt vardagsliv. Detta betyder att det är *olikheterna* mellan männen och kvinnorna som står i fokus på bekostnad av likheter mellan och nyanser inom grupperna. Syftet är alltså inte att ge en helhetsbeskrivning av den specifika gruppen resenärer. Det är istället främst att förstå och förklara de upplevelser och konsekvenser som tycks ha med kön att göra.

Bland såväl kvinnorna som männen finns olika typer av distrikt och olika livssituationer representerade – faktorer som kan antas ha betydelse för hur man väljer att organisera sitt resande. I materialet visar det sig också att de geografiska förutsättningarna slår igenom på så sätt att säljare med vidsträckt distrikt i allmänhet övernattar mer än de som har mindre områden. I berättelserna framträder emellertid relativt tydliga könsspecifika förhållningssätt som till viss del överskuggar de här aspekterna. De här skilda förhållningssätten utmynnar i sin tur i mer eller mindre könsspecifika resmönster; kvinnorna övernattar i betydligt mindre utsträckning än männen – även med hänsyn tagen till geografiska förutsättningar. Det är också uteslutande kvinnor som inte övernattar alls i sitt vardagliga arbete och det är bara män som övernattar riktigt mycket. De könsspecifika praktikerna antyder att män och kvinnor tycks väga in olika aspekter när de organiserar sitt resande – en avvägning där valet mellan att köra långt och övernatta borta från hemmet förefaller vara den springande punkten. Hur

säljarna förhåller sig till denna avvägning utgör navet i det här avsnittet. Jag inleder med ett citat från en sammanboende kvinna med ett hemmavarande barn i 10-årsåldern. Distriktet hon kör på är ganska vidsträckt. I citatet motiverar kvinnan varför hon inte övernattar alls i sitt vardagliga arbete.

Nej. Jag tycker inte om att ligga på hotell själv. Tycker inte om att bo på hotell. Och så känns det inte nödvändigt. Jag är hemma på en timma och det är ungefär vad jag tycker är lagom för att göra lite telefonjobb på vägen och så är jag färdig när jag kommer hem, så att det är idealiskt.

Här ges ingen konkret precisering av vad som orsakar ogillandet, men lite längre fram nämner kvinnan att när hon har sällskap är övernattningar på hotell en helt annan sak. Både i samband med familjens semesterresor och tjänsteresor där hon har sällskap av kunder och/eller kollegor, bor den här kvinnan gärna på hotell. Ensamheten tycks alltså vara ett skäl till att den här kvinnan undviker övernattningar. I citatet nämns också restiden – att det bara är en timmas resväg hem som mest – som skäl till att inte sova borta, men även kvinnor med längre resvägar resonerar på liknande sätt. I ett fall handlar det om en ensamstående mamma som av förklarliga skäl har begränsade möjligheter att vara borta från hemmet över natt. Men kvinnan berättar också att barnen bor hos sin pappa varannan vecka och de veckorna arbetar hon längre dagar och hon är inte så noga med vilken tid hon kommer hem. Övernattar gör hon däremot inte under ”pappaveckorna” heller och i likhet med kvinnan ovan är det främsta skälet att hon inte tycker om att övernatta ensam.

En av kvinnorna bryter mot mönstret. Hon menar att resorna fram och tillbaka stjäl för mycket tid från hennes fritidsaktiviteter och för att hinna med bor hon över på hotell och utövar sådana aktiviteter på plats. Hotellvistelserna i sig beskrivs som oproblematiska, men i ett annat sammanhang berättar kvinnan att hon inte tycker om att vara ute ensam när det är mörkt. På min fråga hur hon hanterar det här när hon övernattar borta svarar hon:

Det är inget problem, men jag menar jag går ju inte... när jag är på hotellet så går jag ju aldrig ut på någon annan restaurang, utan jag äter på hotellets restaurang.

Även i detta fall finns alltså negativa upplevelser av hotellvistelserna, men mer indirekt. Liknande berättelser om hur man undviker att vistas ensam på okända platser, framförallt när det är mörkt, återfinns i flera intervjuer. Den konkreta orsaken går inte att uttyda i varje enskild intervju, men i en av dem sägs att man som ensam kvinna riskerar att utsättas för obehagliga människor om man

exempelvis sätter sig i hotellets bar eller restaurang. ”Du riskerar att få förslag av sliskiga typer”, som den här kvinnan uttrycker det och för att undvika den typen av situationer håller hon sig för det mesta på hotellrummet. Kvinnan säger också att den ensamhet och rädsla hon upplever i samband med hotellvistelserna har gjort att hon funderar på att byta arbete och hon menar att det skulle vara en annan sak om det gick att bo över hos kompisar.

Som vi ser finns det lite olika erfarenheter av vad som utgör en trygg respektive otrugg plats. Hotellet som helhet kan utgöra en fredad zon för någon, medan andra drar gränsen vid det egna hotellrummet. Gemensamt är dock någon form av negativ upplevelse knuten till att vara ensam på en offentlig plats – en upplevelse som bidrar till att flera av kvinnorna i studien undviker att sova borta och/eller förknippar med övernattningsresorna med obehag.

Männens berättelser innehåller också beskrivningar av ensamhet, men av en lite annan karaktär. Här handlar det snarare om tristess än upplevelser av obehag. En annan skillnad är att männens upplevelser av ensamhet inte tycks få konsekvenser i termer av faktisk eller önskad reducering av övernattningsfrekvensen. Istället framhåller männen överlag att de i stort sett är nöjda med sitt resmönster och de betonar också fördelarna med övernattandet i betydligt större utsträckning än vad kvinnorna gör.

När det inte är fler övernattningar så bekommer det mig inte. Det kan vara rent skönt bara. Det finns något positivt i det hela... det här med familjen. Jag tänker på det att man kan tro att det bara är negativt, men man har ju en längtan till varandra och i våran familj slåss de om att få ligga i min säng när jag är borta och de har turordning på det och det är ett lite kul moment i sig. Man kan göra något kul av det istället för att se det som ett besvär. Det är lite kul. Man kan tycka att det låter banalt, men så är det. Och så känner man det när man varit borta två nätter att då längtar man hem igen och de där hemma längtar efter en annan. Så att... när det är så kort tid va, så är det bara positivt. Plus att det är ju bland de få tillfällen man har... livet är ju väldigt intensivt och faktiskt, de här två nätterna är för mig de enda tillfällen då jag i stort sett kan lägga upp fötterna på en stol och titta på TV om jag skulle vilja en hel kväll.

Textutdraget belyser ett återkommande inslag i männens beskrivningar; att bortanätterna upplevs som en tillgång både för egen del och för familjen. För resenären själv innebär enskildheten på hotellet och avståndet från hemlivets alla förpliktelser en möjlighet att koppla av och bara tänka på sig själv – hotellvistelsen ger ett andrum i det annars så hektiska vardagslivet, där egna behov ständigt måste samordnas med andras krav och önskemål. I citatet säger mannen också

att separationerna är något positivt för familjen som helhet genom att man får längta efter varandra.

Det här står i motsats till det dominerande intrycket av mödrarnas upplevelser av övernattandets betydelse i förhållande till familjen. Där framtonar saknad som ett centralt inslag. För kvinnan som citeras nedan – en sammanboende kvinna med lite yngre barn – är det inte möjligt att undvika övernattningar med nuvarande distrikt, men i sina berättelser återkommer hon hela tiden till att hon skulle vilja minska på övernattandet för att kunna vara mer tillsammans med barnen. Hon säger till exempel:

Man har bara ett liv och man har bara en tid med barnen. Vill jag verkligen vara borta en och en halv vecka på fem veckor? Vill jag missa det här med dem? Det händer ju något varje dag nästan – det är ju helt underbart att få vara med dem.

Kvinnan säger också att jobbet är bland det roligaste hon gjort, men att övernatta i den här utsträckningen är en så stor belastning att hon känner sig osäker på om hon kommer att stå ut i längden. I likhet med de andra kvinnorna är det övernattningar i det vardagliga arbetet som upplevs betungande, medan exempelvis personalresor beskrivs som något positivt. Trots de annars så negativa upplevelserna av att sova borta menar den här kvinnan att personalresor kan vara avkopplande just på grund av att man kommer ifrån familjen och vardagslivets alla bekymmer.

För kvinnorna genererar alltså olika omständigheter kring resandet helt olika upplevelser av kombinationen föräldraskap och övernattningar i samband med arbetsresor. Att det förhåller sig så illustreras väl i en av de intervjuer som inte bandades. Här handlar det om en ensamboende kvinna med ensamt ansvar för ett barn i tonåren – en situation som hon själv uppgav som orsak till att hon valt att inte övernatta alls i sitt vardagliga arbete. Övernattningar var helt enkelt uteslutna, menade hon. Det nuvarande distriktet omfattar i och för sig ett mer avlägset område, men eftersom hon inte lyckats få in den här delen i en fungerande körplan låter hon bli att åka dit. Området hade blivit något av ”mitt dåliga samvete”, som hon uttrycker det. Lite senare i intervjun berättar kvinnan att hon nyligen varit på en studie- och nöjesresa tillsammans med en kund och övernattningar i samband med sådana resor upplever hon inte som något problem. Resan känns mer som en bonus, ett privilegium. Kvinnan framför också kritik mot företagets bristande förmåga att skapa mötestillfällen för personalen. Hon menar att eftersom arbetet sker enskilt träffar man inte sina kollegor till vardags och företaget borde exempelvis arrangera fler personalresor. Att resa bort och övernatta vid enstaka tillfällen upplevs alltså inte som något problem,

utan snarare önskvärt om syftet och omständigheterna är de rätta. Att i någon utsträckning övernatta regelbundet i det vardagliga arbetet uppfattas däremot som helt uteslutet.

Betydelsen av föräldraskap lyftes inte enbart fram av kvinnorna i studien, även om det finns en tydligare betoning på rollen som förälder i kvinnornas berättelser jämfört med männens. Till viss del kan det bero på att det finns fler småbarnsföräldrar bland kvinnorna medan de flesta fäder i studien har lite större barn. Flera av männen berättar också hur man under småbarnsåren försökte anpassa arbetet efter familjens behov, framförallt genom att undvika kvälls- och helgarbete. Så långt kan man säga att familjeförhållanden snarare än kön formar säljarnas resmönster. Samtidigt finns betydelsefulla skillnader i såväl förhållningssätt som upplevelser. Papporna i studien valde i första hand bort helg- och kvällsarbete när barnen var små, medan ett visst mått av övernattande upplevdes som relativt oproblemiskt. Småbarnsmammorna talar främst om övernattandet som en begränsning i förhållande till familjelivet, något man vill undvika eller reducera i den mån det går. De här könsskillnaderna kan illustreras av ett citat där en småbarnspappa beskriver sina upplevelser:

Ehhh... ja, det [övernattningarna] är väl ett nödvändigt ont. Nej, men det kan vara rätt skönt. Oftast har du ju saker du borde göra, som du inte alltid prioriterar. Då är det skönt när jag sover borta de här tre nätterna, då kan man jobba hur länge som helst, som just det här med när man planerar besöken, hur man ska lägga upp kampanjcyklarna, hur ofta man ska besöka – det är ju klockrent att göra det en sån tredagars, det tar ungefär tre kvällar att göra det. Nä, men det funkar. Då får man vara barnfri en kväll. Kan duscha i lugn och ro och kolla TV i lugn och ro. Fast man sitter... det är ju som ett litet fängelse. Du känner ingen, du sitter i ditt lilla hotellrum där. Vad ska man göra?... I och med att du bor på hotell är det för att du har mycket att göra. Du är inte på hotellet klockan två, utan du kommer ju dit vid sextiden kanske och så ska du förmodligen upp ganska tidigt då. Man kan ju inte hitta på något då.

Inledningsvis säger mannen att övernattningarna är ett nödvändigt ont – alltså mer i linje med kvinnornas resonemang. Samtidigt ska det påpekas att resenären i det här fallet har ett distrikt med korta resvägar, vilket för de flesta kvinnor och i synnerhet småbarnsmödrar, inte var tillräckligt långt för att motivera övernattning. Precis som de andra männen framhåller småbarnspappan hotellvistelsen som en möjlighet att koppla av från familjelivet. Citatet visar också att hotellvistelsen inte bara ger tid för avkoppling, utan också tid för arbete, vilket är ytterligare ett återkommande inslag i männens berättelser. Som resande säljare har

man inte någon arbetsplats i traditionell mening och en del av det administrativa arbetet utför man vanligtvis i hemmet, vilket flera av männen uttryckte att de helst vill undvika. Att arbeta i hemmet upplevs som en belastning främst i förhållande till övriga familjemedlemmar. Männen säger att de vill vara tillgängliga för partner och barn när de är hemma och inte låta arbetet inkräkta för mycket på hemlivet.

Det finns också nyanser i kvinnornas upplevelser av resande och föräldraskap. En av småbarnsmödrarna ger uttryck för en avvikande inställning på så sätt att hon beskriver en hel del positiva upplevelser av övernattandet. Det är en kvinna som har det största distriktet i studien, med cirka 70 mil till den mest avlägsna kunden.

Första två nätterna tycker jag det går bra. Tredje natten tycker jag det är skittråkigt, då vill jag bara hem. Men jag tror det gäller att kunna ta vara på det där, inte bara ligga och längta hem för då blir man tokig. Man är så social på dagarna, så att då hämtar jag upp mat på rummet och tar på mig pyjamas och kryper ned och zappar på TV och äter mat i sängen och träffar inte en människa. Jag tycker det kan vara ganska skönt. I och med att man har en liten också är det ganska skönt att bara få vara.

Beskrivningen ligger mer i linje med männens upplevelser och hur de andra kvinnorna upplever konferenser och personalresor. Kvinnan menar att det faktiskt kan vara skönt att sova borta och få lite tid för sig själv, särskilt när man har små barn hemma. Samtidigt finns indikationer på att ta vara på tiden – att se frånvaron som en möjlighet – är något av en strategi för att hålla tristessen och saknaden på avstånd. Det finns också en antydning om att den här kvinnan skulle vilja reducera antalet övernattningar. Männen tycks generellt vara mer nöjda – oavsett hur mycket man övernattar – och samtliga män ger nästan exakt likadana redogörelser för varför man övernattar i den utsträckning man gör och hur man upplever bortanätterna. Den gemensamma utgångspunkten är att man övernattar när det uppfattas som den mest effektiva lösningen. En av männen beskriver det på följande sätt:

Jag tycker i och med att jag har lagt upp det så att jag kör långa dagar, framförallt sena besök, så känns det som att jag hinner inte mer än att köra hem och lägga mig, och så ska jag upp extra tidigt då för att hinna ned igen.

Mannen beskriver här hur han lagt upp arbetet för att beta av de mest avlägsna kunderna så snabbt som möjligt; man planerar in fler kundbesök per dag i de här

områdena, man börjar tidigare och slutar senare än vanligt och istället för att åka fram och tillbaka flera gånger till samma område är det mest praktiskt att övernatta. Att åka hem bara för att sova uppfattas som meningslöst. Det här sättet att förhålla sig till övernattningarna är genomgående bland männen. Liknande resonemang finns även bland kvinnorna, men i betydligt mindre omfattning och inte lika entydigt. Snarare kan man säga att kvinnornas utgångspunkt är att man övernattar när det är oundvikligt och då lägger man upp arbetet på samma sätt som männen. Rent upplevelsemässigt finns emellertid viktiga skillnader, även om de praktiska konsekvenserna, det vill säga arbetssätt och resmönster, blir desamma.

Resande och familj

Hittills har främst känslomässiga dimensioner av resandet och deras betydelse för kvinnors och mäns olika resmönster lyfts fram. Ett annat framträdande tema i intervjuerna är säljarnas resonemang kring varför det är så få kvinnor inom yrkesgruppen och berättelserna visar sig vara en intressant ingång till resandets praktiska konsekvenser för familjelivet:

Det som hindrar kvinnor från att söka såna här jobb – eller hindrar från att söka – jag tror det kan vara svårt att *få* de här jobben därför att kvinnor föder barn. Och då blir man tvungen att vara barnledig och att vara barnledig i ett och ett halvt år från ett distrikt – det går inte. Det finns inte. De har inga vikarier som de kan kasta in. Det krävs utbildning, det är liksom inte bara att kasta in en person och sälja och sen goodbye. Och sen har jag svårt att tro att tjejer vill resa på det här, jobba på det här sättet – om vi nu ska generalisera. Eftersom det är ett kul jobb. Men det är ganska krävande och ett fysiskt krävande jobb är det ju. Du får bära ganska mycket och vi har arbetskvällar – bör vi i alla fall ha en 20, 30 stycken om året. Då slutar du kanske vid 11 på kvällen, sen ska man hem till hotellet och rapportera. Har man då familj så är det ohållbart. I alla fall om man är småbarnsmamma. Man kanske ska amma och greja och såna saker. Man vill bara hem till sina barn. Och där tycker jag att vi ser – jag menar alla mina manliga kollegor har ju familjer, men de är ute och reser. Men det skulle inte en tjej göra. Nu låter det här lite gammaldags tänkande, men det är faktiskt... och ändå är jag ingen sån där grupp-åtta-tant, men det krävs alltså två stycken för att man ska kunna ha ett sånt här jobb. Alltså att man supportar varandra.

Citatet är hämtat ur en intervju med en av de kvinnliga säljarna som inte har några barn. Textutdraget speglar emellertid en allmän uppfattning bland respondenterna i studien; såväl kvinnor som män, såväl föräldrar som personer utan barn

tycks i någon mån mena att det är mer problematiskt för kvinnor att vara resande säljare och föräldraskap spelar här en central roll. I linje med traditionella könsroller antas mödrar vara mer bundna till hemmet och barnen – inte bara känslomässigt utan också på ett mer praktiskt plan – vilket innebär en tyngre arbetsbörda för resande mödrar. Säljarna i studien tänker sig att detta är ett skäl till att arbetsgivare hellre anställer män, men man menar också att det är en av orsakerna till att kvinnor i allmänhet undviker arbeten som innebär flitigt resande.

Vi har redan sett att det finns ett visst stöd för det här resonemanget i det empiriska materialet; ett av de skäl som kvinnorna anger till viljan att hålla nere övernattningsfrekvensen är just en känslomässig bindning till barnen. Som vi ska se finns det också ett stöd för att resandet får olika konsekvenser i förhållande till vardagslivets mer praktiska dimensioner beroende på om man är kvinna eller man. Eftersom föräldraskap har en central roll i sammanhanget är det mödrarnas och fädernas berättelser som ligger till grund för resten av avsnittet.

Bland respondenterna finns fyra föräldrar, tre kvinnor och en man, som huvudsakligen har eller har haft ensamt ansvar för barnen. Deras berättelser om hur de organiserat sitt vardagsliv och vilken betydelse resorna har i det här sammanhanget skiljer sig åt ganska markant, vilket delvis kan bero på att det både finns renodlat ensamstående föräldrar som inte delar ansvaret för hem och barn med någon annan vuxen och föräldrar med olika former av delat föräldraskap. För föräldrar med ensamt ansvar för hem och barn innebär övernattningsresorna stora praktiska problem. De intervjupersoner – en kvinna och en man – som har eller har haft den här livssituationen har antingen valt att helt undvika övernattningar eller bytt till andra arbetsuppgifter under småbarnsåren. Behovet av hjälp med barnsomsorg från vänner och släktingar är eller har ändå varit stort eftersom arbetet innebär en hel del kvälls- och helgarbete. De andra två föräldrarna i gruppen – båda kvinnor – har barnen boende hos sig varannan vecka. Båda framhåller att deras livssituationer inte är något problem för dem, men i planeringen av arbetet är föräldraansvaret en viktig del.

Genom att jag har barnen varannan vecka så blir det ju mer planering då. Fast då försöker jag att inte jobba så långa dagar och det är fotbollsträningar och det ena med det andra som man kanske vill prioritera de veckorna. De andra veckorna försöker jag göra andra saker. Företaget är ju jättebra så att när de lägger konferenser så tar de hänsyn till mina barnveckor till exempel. Det är ju väldigt bra för annars så... det kan jag ju säga att jag måste vara med på de här konferenserna och då går man ju omkring med det där dåliga samvetet att – jag har ju ändå bara barnen varannan vecka och kanske fara bort en helg när de är hos mig och det är inte kul. Så det är jättebra support därifrån.

Kvinnan beskriver här att hon kan lägga upp arbetet lite som hon vill och att få laborera med sina arbetstider upplever hon som en stor frihet och en möjlighet att kunna prioritera både arbete och familj. En liknande beskrivning ger den andra kvinnan i samma livssituation. Som citatet ovan visar är det när övernattningsresor sammanfaller med barnveckorna som det upplevs problematiskt – inte så mycket av praktiska skäl, utan mer känslomässiga.

Samtliga föräldrar med ensamansvar har alltså på olika sätt lyckats organisera sin vardag på ett praktiskt fungerande sätt – antingen genom att undvika övernattningsresor eller genom att huvudsakligen förlägga resorna till perioder då barnen inte bor hemma. I de sammanboende mödrarnas berättelser finns exempel på betydligt mer negativa upplevelser. I det första citatet får vi möta en av de kvinnor som uttryckte en stark önskan att reducera antalet övernattningar. Det konkreta skäl hon anger är att hon inte vill vara ifrån barnen, men lite längre fram i intervjun beskriver kvinnan också hur arbetets krav och privatlivets förpliktelser sammantaget resulterat i en ohållbar situation, där det inte finns utrymme för allt hon tycker att hon bör eller vill hinna med.

Det är mässor man ska på, det är färgkvällar plus att man gör sitt vanliga på dagarna... och så hade en kund vunnit en säljtävling och jag var deras säljare så jag var tvungen att åka med över en helg. Samtidigt som jag har en ganska stor bekantskapskrets och man vill vara till lags överallt. Man vill klara av hemmet och barnen och mannen och allting... Det sociala livet får stå tillbaka mycket. Det får vara familjen och jobbet. Jag är väldigt social annars, har en stor bekantskapskrets. Vi umgås mycket med andra familjer och även tjejkompisar, men jag valde bort det. Orkar inte. Det fungerar inte i mitt liv.

Kvinnan lyfter här fram hur det vardagliga resandet i kombination med kvällsarbete och kundresor leder till en pressad tillvaro. Gemensamt för de här inslagen är att de leder till frånvaro från hemmet och gör det svårt att hinna med familj och vänner på det sätt som hon skulle vilja. Lite längre fram i intervjun säger hon att hon skulle önska ett större ansvarstagande från mannens sida, att det inte ska ligga enbart på henne att hålla koll på barnens aktiviteter, se till att gymplåder eller utflyktsfika är med till skolan etcetera. Hon vill kunna släppa de här sakerna ur tanken när hon sover borta, vill kunna lita på att det praktiska fungerar även när hon inte är hemma. Men så är det inte idag, menar hon, och det är en källa till stress för henne själv och en irritationshärd mellan kvinnan och hennes partner.

I intervjumaterialet finns liknande berättelser bland flera av de sammanboende mödrarna. Den gemensamma nämnaren är att kvinnorna säger sig bära det större ansvaret för hem och barn och resorna genererar en ökad arbetsbörda

eftersom den hemmavarande partnern inte fullt ut sköter sina uppgifter när kvinnan är borta – åtminstone inte på det sätt hon vill. Resandet kräver också en del planering för att få vardagen att flyta på, vilket innebär ett merarbete för den i familjen som har det övergripande ansvaret:

Man styr upp mycket på söndag kväll när man vet hur veckan ser ut. Det blir väl i och med att det är jag som har ett jobbigt jobb, eller ett jobb som kräver planering, så blir det väl att jag styr upp med mormor eller farmor eller med kompisars mammor.

Den här kvinnan menar att eftersom det är hennes arbete som kolliderar med familjens behov är det hennes uppgift att lösa de problem som uppstår. För männen tycks det snarare vara så att ”det jobbiga jobbet” blir ett skäl för mannen att överlåta ansvaret på kvinnan. En av männen beskriver arbetsdelningen i sitt hem på följande sätt;

Ja, min fru är väl en sammanhållande länk i väldigt mycket. Det är ju samma med privatlivet, med planering med kompisar och så. Det är oftast hon som har kollen på det va. Jag tycker inte det är bättre att för många håller i saker och ska vara med och ordna. Man finner oftast... vi har ju funnit att det är bäst att hon är den sammanhållande länken och man nästan kollar av med henne istället då. Det hon inte vet det är inte värt att veta då va. Så fungerar det hos oss... Jag har jobbat med detta i 15 år nu och jag trivs på något sätt så bra att hon har overseende med det, för hon ser ju hur bra jag mår. Så att jag försöker då istället avlasta henne på helgerna så att hon kan vara ledig så mycket som möjligt.

Som vi ser pekar resultaten i riktning mot att resandet får olika praktiska konsekvenser beroende på om resenären är kvinna eller man. Kvinnornas resor och frånvaro kan bli ett argument för att axla det övergripande ansvaret för hem och barn, medan det för männen snarare blir ett legitimt skäl för att överlåta ansvar och arbete på partnern. Här tycks traditionella könsroller och föreställningar om kvinnors och mäns olika platser och uppgifter slå igenom. Kvinnor i allmänhet, och mödrar i synnerhet, förväntas i större utsträckning än män vara närvarande i och även ansvara för hemmet. Att resa bort innebär ett avsteg från förväntningarna, ett brott mot normen som tycks kräva en sorts kompensation. Visserligen talar mannen i citatet ovan om att han försöker kompensera för sin frånvaro under helgerna, men det innebär fortfarande att kvinnan i hushållet har huvudansvaret för hem och barn – ett huvudansvar som de resande kvinnorna alltså axlar trots sin frånvaro. De kvinnliga säljarna planerar och organiserar hemlivet

inför och under frånvaron och vid hemkomsten väntar kanske uppgifter som inte skötts – åtminstone inte på ”rätt” sätt. Det här innebär en extra arbetsbörda och stressfaktor för kvinnorna och en möjlig konflikthärd inom familjen.

Att vardagslivets organisering tycks relativt friktionsfri för föräldrar som lever ensamma större delen av tiden kan tyckas lite förvånande, men möjligen handlar det om en viss självselektion. Man kan exempelvis tänka sig att just dessa föräldrar i större utsträckning än andra haft stöd från arbetsgivare, släkt, bekanta etcetera och att detta har varit en förutsättning för att kunna kombinera ett resande yrke med föräldransvaret. Det kan också vara så att ensamföräldrar möter större förståelse från omgivningen, att normerna för ett ”gott” föräldraskap ser olika ut för sammanboende och ensamstående föräldrar, vilket kan ha betydelse för resenärernas upplevelser.

Sammanfattning och diskussion

Syftet med studien är att undersöka könsspecifika erfarenheter och upplevelser av övernattningsresor i arbetet och att försöka förstå vilka mekanismer som kan ligga bakom skillnaderna. Geografiska förhållanden och familjesituationen utgör två viktiga grundförutsättningar som säljarna förhåller sig till på ett likartat sätt oavsett kön: långa resvägar innebär fler övernattningsnätter, småbarnsföräldrar försöker reducera frånvaron från hemmet. Inom ramen för den gemensamma basen finns emellertid intressanta skillnader mellan könen. I valet mellan å ena sidan långa restider och närvaro i hemmet och å andra sidan kortare restider men fler bortanätter tenderar kvinnorna att välja ett resmönster kännetecknat av relativt långa restider och mycket närvaro i hemmet, medan männen i större utsträckning väljer lite fler bortanätter och mindre restid.

Ett skäl som flera av kvinnorna nämner i sina resonemang är att man ogillar att övernatta ensam på hotell. Det finns få konkreta exempel på vad detta ogillande bottenar i, men ett par uttalanden pekar i riktning mot tidigare forskning om kvinnors rädsla för att vistas ensamma på okända platser under dygnets mörka timmar (Koskela 1998; Sandstig 2003; Heber 2007). Den här typen av erfarenheter har också visat sig leda till att kvinnor på olika sätt begränsar sin rörelsefrihet, vilket i viss mån också gäller för kvinnorna i den här studien. Materialet ger begränsade möjligheter att dra några långtgående slutsatser angående ”kvinnors rädsla” i samband med resor i arbetet, men de erfarenheter som beskrivs väcker åtminstone en intressant fråga. Om de här upplevelserna är vanliga och huvudsakligen knutna till kvinnor kan man tänka sig att de är en bidragande orsak till den skeva könsfördelningen i tjänsteresandets. Med tanke på att resor i arbetet ofta sammanhänger med i övrigt förmånliga arbetsvillkor utgör i så fall den här frågan en relativt utforskad aspekt av den könssegregerade arbetsmarknaden.

Ett annat skäl handlar om förhållandet till barnen. Mödrarna uttrycker att

man saknar barnen när man är hemifrån och man betonar också vikten av närvaro – att finnas till hands för dem. Dessa upplevelser och resonemang ligger i linje med traditionella föreställningar om vad det innebär att vara en god mor (Kugelberg 1999; Magnusson 2006). Att regelbundet övernatta borta tycks leda till saknad och skuld känslor. Märkligt nog leder inte sporadiska resor till den här typen av upplevelser – även om resorna kan sträcka sig över betydligt längre perioder. Några av kvinnorna säger till och med att det är skönt att få komma iväg och koppla av från alla familjeförpliktelser. Att vid enstaka tillfällen resa bort någon vecka och träffa sina kollegor kan vara legitimt, men att av praktiska skäl välja att vara frånvarande när man har möjlighet att vara hemma strider mot ett vedertaget moderskapsideal. En möjlig tolkning är att det regelbundna resandet ingår i den vanliga rutinen; man har helt enkelt accepterat att ha ett arbete som förutsätter ett visst mått av frånvaro. ”Brottet” mot moderskapsidealet kan tänkas vara mer genomgripande än om man reser sporadiskt. Enstaka resor av det slag som många människor gör någon gång, till exempel konferensresor, kan tänkas vara mer förenliga med det goda moderskapet – både i egna och i andras ögon – vilket kan ha betydelse för de här kvinnornas upplevelser.

Det förhållningssätt som dominerar bland kvinnorna är alltså inriktat på närvaro i hemmet. Bland männen framtonar ett mer tidseffektivt förhållningssätt. Grundprincipen är att när avståndet mellan hemmet och kunderna är så långt att man i stort sett bara hinner hem för att sova väljer man att övernatta borta. I samband med hotellövernattningsarna arbetar man också intensivt och kan på så sätt arbeta lite mindre när man är hemma. Detta uppfattas och beskrivs som ett effektivt sätt att utnyttja tiden. Sammantaget kan man ägna mer tid åt hem, familj, fritidsaktiviteter etcetera genom att minska den totala restiden. Såväl kvinnor som män motiverar alltså sina olika val med hänvisning till familjens behov och viljan att vara tillsammans med partner och framförallt barn. Uppfattningarna om hur man bäst tillfredsställer behoven skiljer sig emellertid åt. Förväntningarna på en småbarnsfar ser också annorlunda ut i termer av närvaro (Magnusson 2006) och såväl känslomässigt som praktiskt tycks det vara ganska oproblematiskt att kombinera faderskap med ett resande yrke. Att fäder och mödrar i min studie har olika upplevelser kring föräldraskap och resande knyter an till frågor om kvinnors och mäns olika förutsättningar att kombinera resor i arbetet med familj. Här pekar tidigare forskning i lite olika riktningar. En del påvisar inga skillnader alls (Vormbrock 1993; Espino m fl 2002; Hill m fl 2004), medan andra visar på en gemensam riktning för båda könen, men olika intensitet (Roehling & Bultman 2002; Lassen & Jensen 2004). Studien ger stöd för den forskning som indikerar att resandet har *olika* betydelse för kvinnors och mäns upplevelse av konflikt mellan arbete och familj (jfr Gustafson 2006). För männen i studien tycks resandet kunna reducera eventuella konflikter mellan arbete

och familj, medan kvinnorna ger uttryck för att konflikten förstärks. Männerna framhåller här inte bara de praktiska fördelarna med resandet, de menar också att de återkommande separationerna kan vara något positivt för relationerna till partner och barn, vilket även tidigare studier visat (Morrice 1985 m fl; Rigg & Cosgrove 1994). Dessutom ger frånvaron från hemmet ett personligt utrymme – egentid – som man normalt sett inte kan unna sig och detta upplevs som avkopplande. Här har tidigare forskning främst relaterat de positiva effekterna till frikopplingen från en arbetsplats (Etzioni m fl 1998; Westman & Etzioni 2002), men de manliga resenärerna i min studie betonar alltså frikopplingen från vardagens förpliktelser i hemmet som den primära källan.

Att män uppskattar frikopplingen från hemmet, medan kvinnorna snarare upplever den som en belastning för tankarna vidare till betydelsen av arbetsdelning i hemmet. Såväl manliga som kvinnliga resenärer i studien antyder också att arbetsdelningen i respektive hem ligger mer åt det traditionella hållet. Det innebär att män och kvinnor reser under olika förutsättningar, som rent praktiskt medför en större belastning för kvinnorna, vilket också tidigare diskuterats som en möjlig förklaring till kvinnors lägre resaktivitet (till exempel Markham m fl 1986; Presser & Hermsen 1996; Gustafson 2006). Flera av kvinnorna i min undersökning uttrycker också att resandet genererar någon form av extrainsats och/eller att resandet blir en konflikthärd eftersom partnern inte axlar ansvaret fullt ut under kvinnans frånvaro. För männen tycks liknande problem inte uppstå. Traditionella könsroller slår igenom, vilket leder till olika konsekvenser. Männerna har andra förutsättningar att ta vara på den möjlighet till respit (se Etzioni m fl 1998; Westman & Etzioni 2002) som frånvaron innebär, medan familjeansvaret tycks följa med kvinnorna även under resan.

Ett intressant och lite överraskande resultat i min studie är att resenärer med i huvudsak ensamt föräldraansvar inte upplever resandet som särskilt problematiskt. Jag har redan nämnt att det delvis kan handla om självselektion, men det är ändå en spännande tanke att de föräldrar som har barnen varannan vecka – båda småbarnsmödrar – ger intrycket av att få ”det bästa av två världar”. De veckor de har barnen är de familjeorienterade och anpassar arbetet till barnens behov, övriga veckor är det arbetet som står i fokus. Den här uppdelningen tycks leda till känslan av att man räcker till både för barnen och för arbetet; man lever upp till moderskapsidealet ena veckan och är en ambitiös arbetstagare den andra veckan. Förutsättningen är förstås att man har möjlighet att styra övernattandet till de ”barnfria” veckorna.

Avslutningsvis kan man säga att den här studien framförallt pekar i riktning mot att kvinnor och män har olika erfarenheter och upplevelser av övernattningsresor i arbetet. Resultaten antyder också att omständigheterna kring resan – om man reser ensam eller i sällskap, om resorna ingår i den vardagliga rutinen

eller är mer sporadiska inslag – har olika betydelse och väger olika tungt för kvinnor och män. För kvinnorna i studien är erfarenheterna känslomässigt mer negativt färgade än männens och för kvinnorna tycks också resandet leda till en ökad arbetsbelastning i hemmet, vilket inte gäller för deras manliga kollegor. En central verkande mekanism bakom såväl emotionella som praktiska konsekvenser tycks i det här sammanhanget vara traditionella normer och föreställningar om könsens olika egenskaper och uppgifter. Kvinnors känsla av att inte svara upp mot egna och andras förväntningar på ett ”gott moderskap” och kvinnors benägenhet att axla huvudansvaret för hem och familj även på distans, liksom männens känsla av frikoppling från ansvar och upplevelsen av frånvaron som en möjlighet till både arbete och egentid, bottenar i djupt rotade föreställningar om vad det innebär att vara kvinna eller man, mor eller far. Som tidigare forskning antyder kan de könsspecifika erfarenheterna vara en delförklaring till kvinnors lägre resaktivitet, men det är också ett arbetsmiljö- och jämställdhetsproblem för kvinnor som faktiskt reser.

Referenser

- Allvin M, Aronsson G, Hagström T, Johansson G & Lundberg U (2006): *Gränslöst arbete: socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*. Malmö: Liber.
- Bell M (1980): "The Salesman in the Field. Conditions of Work and Employment of Commercial Travellers and Representatives". Rapport. Geneve: International Labour Office.
- Bergström G (2006): "Ett arbetsliv i rörelse; resandets positiva och negativa potential för arbetstillfredsställelsen bland resande säljare". *Arbetsmarknad och arbetsliv*, vol 12, nr 3, s 147-160.
- Björnberg U & Kollind A-K (2003): *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber.
- Borg V & Kristensen T (1999): "Psychosocial Environment and Mental Health among Travelling Salespeople." *Work and Stress*, vol 13, nr 2, s 132-143.
- Bäck-Wiklund M & Bergsten B (1997): *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- De Frank R S, Konopaske R & Ivancevich J M (2000): "Executive Travel Stress: Perils of the Road Warrior." *Academy of Management Executive*, vol 14, nr 2, s 58-71.
- Espino C M, Sundström S M, Frick H L, Jacobs M & Peters M (2002): "International Business Travel: Impact on Family and Travellers". *Occupational and Environmental Medicine*, vol 59, nr 5, s 309-322.
- Etzioni D, Eden D & Lapidot Y (1998): "Relief from Job Stressors and Burnout: Reserve Service as Respit." *Journal of Applied Psychology*, vol 83, nr 4, s 577-585.
- Fisher C & Stoneman B (1998): "Business on the Road." *American Demographics*, vol 20, nr 6, s 44-48.
- Gustafson P (2005): "Resor i arbetet: En kartläggning av svenskarnas tjänsteresor 1995-2001". Forskningsrapport. Sociologiska Institutionen, Göteborgs universitet.
- Gustafson P (2006): "Work Related Travel, Gender and Family Obligations". *Work, Employment and Society*, vol 20, nr 3, s 513-530.

- Harris G, Mayho G & Page L (2003): "Occupational Health Issues Affecting the Pharmaceutical Sales Force." *Occupational Medicine*, vol 53, nr 6, s 378-383.
- Heber A (2007): *Var rädd om dig!: rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms Universitet, Kriminologiska institutionen.
- Hildebrandt E & Littig B (red) (2006): "Concepts, Approaches and Problems of Work-Life Balance". *European Societies*, vol 8, nr 2, s 215-355.
- Hill J, Yang C, Hawkins A & Ferris M (2004): "A Cross Cultural Test of the Work-Family Interface in 48 Countries." *Journal of Marriage and Family*, vol 66, nr 5, s 1300-1316.
- Hochschild A (1989): *The Second Shift. Working Parents and the Revolution at Home*. London: Piatkus.
- Houston D M (red) (2005): *Work-Life balance in the 21st Century*. New York: Palgrave MacMillan.
- Ivancevic J, Konopaske R & De Frank R (2003): "Business Travel Stress: A Model, Propositions and Managerial Implications". *Work and Stress*, vol 17, nr 2, s 138-157.
- Kinnunen U & Mannunen S (1998): "Antecedents and Outcomes of Work-Family Conflict among Employed Women and Men in Finland". *Human Relations*, vol 51, nr 2, s157-177.
- Koskela H (1998): *Fear Control and Space; Geographies of Gender, Fear of Violence and Video Surveillance*. Doktorsavhandling. Helsingfors: Helsingfors Universitet, Geografiska institutionen.
- Kugelberg C (1999): *Perceiving Motherhood and Fatherhood. Swedish Working Parents with Young Children*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala Universitet, institutionen för Kulturanthropologi och Etnografi.
- Kvale S (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lassen C & Jensen O (2004): "Den globale Bus – om arbejdsrejsers betydning i hverdagslivet", i M Jacobsen & J Tonboe (red) *Arbejdssamfundet: Den beslaglagte tid og den splittede identitet*, s 241-279. København: Hans Reitzels Forlag.
- Madriz E (1997): "Images of Criminals and Victims. A Study on Women's Fear and Social Control". *Gender and Society*, vol 11, nr 3, s 342-356.
- Magnusson E (2006): *Hon, han och hemmet. Genusperspektiv på vardagslivet i nordiska familjer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Markham W, Bonjean C & Corder J (1986): "Gender Out of Town Travel and Occupational Advancement". *Sociology and Social research*, vol 70, nr 2, s 156-160.
- Morrice J K W, Taylor R C, Clark D & McCann K (1985): "Oil Wives and Intermittent Husbands." *British Journal of Psychiatry*, vol 147, nr 5, s 479-483.
- Oddou G, Mendenhall M & Bonner R (2000): "Leveraging Travel as a Tool for Global Leadership Development". *Human Resource Management*, vol 39, nr 2/3, s 159-172.
- Presser H B & Hermsen J M (1996): "Gender Differences in the Determinants of Work-Related Overnight Travel among Employed Americans." *Work and Occupations*, vol 23, nr 1, s 87-115.
- Rigg R & Cosgrove M (1994): "Aircrew Wives and the Intermittent Husband Syndrome." *Aviation, Space and Environmental Medicine*, vol 65, nr 7, s 654-660.
- Roehling P & Bultman M (2002): "Does Absence Make the Heart Grow Fonder? Work-

- Related Travel and Marital Satisfaction". *Sex Roles*, vol 46, nr 9/10, s 279-293.
- Roman C (2004): *Familjen i det moderna. Sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
- Sandstig G (2003): "Orons platser. En granskning av människors upplevelser av rädsla och otrygghet". Arbetsrapport nr 8. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- SCB (2003): "Tid för vardagsliv: kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01". Levnadsförhållanden, rapport 99. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SOU 1997:139: *Hemmet, barnen och makten: förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. Stockholm: Fritzes.
- Striker J, Luippold R S, Nagy L, Liese B, Bigelow C & Mundt K A (1999): "Risk Factors for Psychological Stress among International Business Travellers." *Occupational and Environmental Medicine*, vol 56, nr 4, s 245-252.
- van Daalen G (2005): "Reducing Work-Family Conflict Through Different Sources of Social Support", *Journal of Marriage and the Family*, vol 67, nr 5, s 1313-1331.
- van der Lippe, T, Jager, A & Kops Y (2006): "Combination Pressure: the Paid Work Family Balance of Men and Women in European Countries", *Acta Sociologica* vol 49, nr 3, s 303-19.
- Vormbrock J (1993): "Attachment Theory as Applied to Wartime and Job-related Marital Separation". *Psychological Bulletin*, vol 114, nr 1, s 122-144.
- Westman M & Etzioni D (2002): "The Impact of Short Overseas Business Trips on Job Stress and Burnout." *Applied Psychology*, vol 51, nr 4, s 582-592.